

УДК 631.15:33

А. А. Бабич-Побережна, кандидат економічних наук
Л. С. Лужецька

Інститут кормів УААН

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОРМОВИХ ВИСОКОБІЛКОВИХ РОСЛИННИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

Досліджено процес формування ресурсів кормового білка – динаміку, структуру, тенденції та напрями їх використання – за рахунок зернових бобових, білково–олійних культур та їх шротів в Україні.

Ключові слова: *кормові ресурси, білок, структура, виробництво, ефективність, площі, урожайність, виробництво, зернові бобові культури, білково–олійні культури, конкурентоспроможність, собівартість.*

Високопродуктивне тваринництво потребує високоякісних енергетичних і високобілкових кормів. Однією з основних причин низької продуктивності тваринництва є незбалансованість раціонів за основними поживними речовинами, в першу чергу, за білком. Проблема виробництва кормового білка залишається невирішеною, його дефіцит складає 28-35%. Це призводить до перевитрат кормів, недоодержання тваринницької продукції, зростання її собівартості, зниження конкурентоспроможності в умовах ринкової системи господарювання. Збільшення виробництва високобілкових культур потребувало нових економічних досліджень, вивчення змін, що відбуваються в постреформований період в агропромисловому комплексі.

Матеріал і методика досліджень. Матеріалом досліджень були дані Державного комітету статистики України та ФАО ООН. Дослідження тенденцій у формуванні ресурсів рослинного кормового білка виконувались за допомогою економіко-статистичного, розрахунково-конструктивного, абстрактно-логічного та монографічного методів досліджень.

Результати дослідження. Основними джерелами високобілкових рослинних кормових ресурсів в нашій країні є зернові бобові, білково-олійні культури та їх шроти.

Зернові бобові культури. Економічний аналіз показав, що виробництво зернобобових культур за останні 5 років (2000-2005 рр.) було нестат-

© Бабич-Побережна А.А., Лужецька Л.С., 2006

більшим, коливалося від 571 тис. т (у 2003 р.) до 827 тис. т (2001 р.), або майже в 1,5 разу. За досліджуваний період виробництво зернових бобових культур збільшилося – з 652,5 тис. т до 757,5 тис. т, або на 16,1%, що було зумовлено їх нижчою конкурентоспроможністю на ринку порівняно з іншим важливим джерелом кормового білка – білково-олійними культурами.

У структурі виробництва зернобобових культур в країні переважає горох – його частка за досліджуваний період коливалася від 65% до 77%, вики – від 14 до 26%, невеликою була частка кормових бобів – 0,4%, частка квасолі, яка використовується в основному на продовольчі цілі – від 5 до 11%. Отже, формування ресурсів зернобобових культур зумовлюється, в першу чергу, виробництвом гороху.

За досліджуваний період спостерігалася тенденція зменшення як обсягів, так і частки використання зернобобових культур, у т.ч. гороху, на кормові цілі. Це зумовлено впливом фактора рівня врожайності в умовах ринкової системи господарювання, а отже, впливом виходу білка з одиниці площі.

Білково-олійні культури. Виробництво білково-олійних культур як важливого джерела кормового білка, шроти яких містять 44-48% протеїну, за останні роки мало позитивну тенденцію до збільшення. Це зумовлено, в першу чергу, якістю насіння цієї групи культур, їх високою конкурентоспроможністю в ринкових умовах господарювання та надзвичайно сприятливою кон'юнктурою як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. І хоч їх виробництво коливалося за роками – від 2,5 млн т (2001 р.) до 5,7 млн т (2005 р.), або у 2,2 разу, все ж за 2000-2005 рр. воно зросло з 3,7 млн т до максимального значення за всю історію вітчизняного землеробства – 5,7 млн т. Зумовлено це було як ростом їх площ – з 3,1 млн га до 4,4 млн га, або на 42%, так і ростом урожайності – з 1,2 т/га до 1,3 т/га, або на 8,3%. Причому за досліджуваний період зростали як площі, так і урожайність і виробництво всіх білково-олійних культур: соняшнику, ріпаку озимого і ярого, сої. Так, площа соняшнику зросла на 30%, ріпаку озимого – на 18%, ріпаку ярого – на 35%, сої – у 7 разів; урожайність – усіх білково-олійних культур – на 8%, соняшнику – на 5%, ріпаку озимого – у 1,6 разу, ріпаку ярого – у 2,1 разу, сої – на 37%. Це зумовило збільшення виробництва соняшнику – на 36%, ріпаку озимого – у 2 рази, ріпаку ярого – у 2,8 разу, сої – у 9,5 разу. Як бачимо, найбільшими темпами серед білково-олійних культур за досліджуваний період зростало виробництво сої, що відповідає також світовій тенденції у виробництві високобілкових рослинних джерел. Аналогічна тенденція – збільшення площ, урожайності та

виробництва білково-олійних культур та випереджуючі темпи зростання виробництва сої – спостерігалася у ґрунтово-кліматичних зонах країни – на Поліссі, у Лісостепу та Степу, та практично в усіх областях країни. Крім хіба що зменшення площ ріпаку озимого на Поліссі, що можна пояснити несприятливими умовами перезимівлі.

Найвищою серед білково-олійних культур у 2005 р. була урожайність ріпаку озимого – 1,7 т/га, та сої – 1,45 т/га, тоді як соняшнику – 1,28 т/га, ріпаку ярого – 1,1 т/га. Слід зауважити, що у зоні Лісостепу дещо зменшилася урожайність соняшнику – з 1,32 т/га до 1,28 т/га, або на 3%. Варто враховувати, що соняшник є культурою, що значно виснажує ґрунт на вологу та поживні речовини, знижує природну родючість ґрунтів, а також потребує потім значних витрат на їх відновлення. Тому варто все-таки повернутись до науково-обґрунтованих розмірів площ саме соняшнику, які становлять близько 1,7 млн га.

Основною білково-олійною культурою в Україні традиційно є соняшник, у 2005 р. його частка в загальних обсягах їх виробництва становила 83%, однак за досліджуваний період вона дещо зменшилася – з 94% до 82%, зросла частка ріпаку озимого – з 2,9% до 3,5%, ріпаку ярого – з 0,8 до 1,5%, значно зросла частка сої – з 1,8 до 10,8%.

Ріст обсягів виробництва білково-олійних культур дав змогу збільшити виробництво шротів цих культур для балансування за білком раціонів тварин і птиці. Відповідно до структури виробництва білково-олійних культур, в країні основним видом шротів є соняшниковий, менше виробляється ріпакового та соєвого. На жаль, значна частка білково-олійних культур (від 20 до 40% від вироблених) та шротів (40-70%) експортується, що значно зменшує обсяги їх використання в країні в групі концентрованих кормів, стримує виробництво повноцінних комбікормів для забезпечення збалансованої їх годівлі. Це не можна вважати позитивною тенденцією, адже на внутрішньому ринку країни існує дефіцит кормового білка, вкрай необхідного для балансування раціонів худоби та птиці. Через нестачу кормів, незбалансовану годівлю і дефіцит кормового протеїну залишаються ще високими загальні витрати кормів на одержання продукції тваринництва, залишається невирішеною проблема ефективного виробництва кормів, низька продуктивність тваринництва.

Виробництво білково-олійних культур зосереджене у сільськогосподарських підприємствах – 82%, у господарствах населення виробляється 18%, тоді як основна частка тваринницької продукції виробляється у господарствах населення – від 50 до 80%. Ця глибока структурна диспропорція між основними обсягами виробництва тваринницької продукції та не-

достатніми обсягами виробництва високобілкових кормових рослинних ресурсів у основного товаровиробника тваринницької продукції – господарствах населення, та невисока їх купівельна спроможність, на жаль, не дає можливості збалансувати раціони, не сприяє підвищенню продуктивності, рентабельності, економічної ефективності та конкурентоспроможності виробленої тваринницької продукції.

Наші розрахунки показують, що для балансування кормів за протеїном тваринництво в найближчій перспективі потребуватиме 2,0-2,2 млн т зернових бобових культур та 3,0-3,3 млн т шротів білково-олійних культур.

Висновки і пропозиції. Для розв'язання проблеми кормового білка, покращання складу попередників у сівозміні, азотного балансу ґрунту доцільно збільшити частку посівів бобових культур до 10% у посівах зернових культур. Для виробництва повноцінних комбикормів доцільно значно збільшити виробництво зернобобових культур до 2,3 млн т.

Забезпечити власне вітчизняне виробництво шротів білково-олійних культур, що містять 44-48% протеїну, мають надзвичайно велике значення для балансування раціонів тварин і птиці за протеїном. Використання їх сприятиме зменшенню витрат кормів на одиницю тваринницької продукції, зниженню її собівартості, зростанню конкурентоспроможності в умовах ринкової системи господарювання. За нашими прогностичними розрахунками, ці обсяги шротів цілком реально виробити в найближчій перспективі. Для цього достатньо виробити соняшнику 3,4 млн т, сої – 1,74 млн т, ріпаку – 1,25 млн т. Ці обсяги виробництва білково-олійних культур дадуть можливість при переробці одержати 3,35 млн т шротів, у тому числі соняшникового – 1,36 млн т, соєвого – 1,3 млн т, ріпакового – 690 тис. т. Якщо вся ця кількість насіння білково-олійних культур буде перероблена, а шроти залишені в країні для потреб власного тваринництва, тоді потреба власного тваринництва у шротах, як високобілковому інгредієнті для балансування раціонів тварин і птиці, буде задоволена.